

Londra Sefiri Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk (Hollanda) İzlenimleri

The Netherlands Impressions of Mehmed Emin Pasha the Sultans Ambassador to London

Bayram NAZIR*

Özet

Mehmed Emin Paşa, 25 Eylül 1848 yılında atandığı Londra elçiliğinde yaklaşık iki yıl görev yaptı. 19. yüzyılda Londra politik açıdan Avrupa'nın merkezi hükmünde idi. Paşa, çok kritik olayların cereyan ettiği bir dönemde Londra'da göreve başlamıştı. Özellikle 1848 Avrupa İhtilalleriyle ilgili olarak Paşa'nın Babalali'ye sunduğu raporlar önemlidir. Mehmed Emin Paşa Londra'da bulunduğu bir sırada tahta yeni çıkan Felemenk Kralı'na Sultan Abdülmecid'in tebrik mektubunu götürmekle görevlendirildi. Bu görevlendirmeden sonra Londra'dan ayrılan Paşa, bir aylık bir yolculuktan sonra Felemenk'e geldi ve Kral tarafından kabul edildi. Paşa 20 gün kaldığı Felemenk ülkesi ile ilgili gözlemlerini küçük bir risale haline getirip İstanbul'a göndermiştir. Bu risalede Mehmed Emin Paşa, adeta sular içinde kalan bir ülkenin tarım, ziraat ve gemicilikte kazandıkları başarılarından söz eder. Paşa ülkede deniz ve nehirlerin taşıklarını ve halkın su baskınlarından kendilerini korumak için kanallar inşa ettiğini ifade eder. Mehmed Emin Paşa, az bir süre kaldığı Felemenk hakkında kısa fakat önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Emin Paşa, Felemenk, Londra, Lahey

Abstract

Mehmed Emin Pasha functioned as the London ambassador for about two years from 25 July 1848 on. During the 19.th century, London enjoyed a central role in European politics. The Pasha commenced work in a period of very critical developments in Europe. His reports to the Porte included these related to the revolutions of the year 1848 which are of particular significance. Mehmed Emin Pasha had been entrusted with the duty to convey the gratulation letter of the Sultan Abdülmecid to the King of the Netherlands who had ascended to the throne. The Pasha left London for this duty and arrived in the Netherlands after a month and was admitted by the King. The Pasha wrote a pamphlet covering his observations about the Netherlands where he stayed for 20 days. In this writing, the Pasha pointed to the achievements in agriculture and seafaring of a country that was virtually submersed in water. The Pasha told how the sea and the rivers flooded the land and the population built channels to protect themselves from the floods. Mehmed Emin Pasha gives brief but significant information on the Netherlands where he stayed only a short time.

Key Words: Mehmed Emin Paşa, Felemenk, Londra, Lahey

1- Osmanlı Felemenk İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Felemenk Cumhuriyeti¹ ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasî ilişkiler XVII. yüzyıl başlarında kurulmakla birlikte ticarî ilişkiler çok eskiden beri devam etmekteydi. Kanunî Sultan Süleyman zamanında İspanya, Portekiz ve diğer Avrupa ülkeleri gibi Felemenk tüccarlarına da Osmanlı memleketlerinde alışveriş yaptıkları yerlerde konsolosluk açma izni verilmişti. Fakat bu ülkelerin ticaretleri geniş çaplı olmadığından konsoloslarının masraflarını çıkarmaları imkânsızdı. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin dostu olan bir devletin bayrağı altında ticaret yapmalarına müsaade edilmişti. 1536 ahitnamesiyle Fransa'ya tanınan imtiyaz diğer bazı Avrupa ülkeleriyle birlikte Felemenk tüccarlarına da tanındı. Böylece Felemenk tüccarları, Fransız bayrağı altında Osmanlı karasularında ticaret yapmaya başlamışlardı. Bir süre sonra İngiliz elçisi Divan-ı Hümayuna müracaat ederek Felemenkli tüccarların himaye hakkının kendisine verilmesini istedi. Başlangıçta bu talebe olumlu cevap verilmediyse de İngiliz diplomatların uzun diplomatik mücadeleleri sonucunda 1603 yılında Felemenk gemilerinin İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarına izin verildi².

Osmanlı Devleti ile Felemenk arasında siyasi ilişkiler ise ancak XVII. Yüzyıl başlarında kurulabilmişti. Nitekim Felemenk Hükümeti, Cornelis Haga başkanlığında bir heyeti İstanbul'a gönder-

* Yrd. Doç. Dr. , Gümüşhane Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı

¹ Osmanlı Devleti döneminde Hollanda için kullanılan en yaygın isim Felemenk'tir. (Cevdet KÜÇÜK, "Hollanda", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C 18. İstanbul 1998, s.225). Bu yüzden biz de makalemizde Felemenk adını kullanmayı tercih ettik. İki devlet arasında resmi yazışmalarda ve ahitnamelerde daha çok Niderlande kelimesine yer verilmiştir. Hollanda kelimesine de bazı Türkçe metinlerde seyrek olarak Holland şeklinde rastlanır. Hollanda, söz konusu ülkenin adı olarak ancak Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaygın olarak kullanılmıştır (KÜÇÜK, **aynı makale**, s. 225).

² Mübahat KÜTÜKOĞLU, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri**, Ankara 1974, s. 43-44.

meyi kararlaştırdı. 7 Eylül 1611'de yola çıkan Haga, bazı Avrupa ülkelerini dolaştıktan sonra 17 Mart 1612'de İstanbul'a geldi. Haga ve beraberindeki heyet İstanbul'da iyi bir şekilde karşılandı³. Kaptanıderya Halil Paşa ve bazı devlet adamlarının yardımı sayesinde Haga 1 Mayıs 1612'de I. Ahmed tarafından kabul edildi. Böylece Osmanlıların düşmanı olan İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Felemenk Birleşik Cumhuriyeti Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmış oldu⁴.

Venedik, Fransa ve İngiltere elçilerinin bütün engellemelerine rağmen I. Ahmed'den bir ahitname almayı başardı (6 Temmuz 1612). Fransa ve İngiltere'ye verilenlerle aynı olan bu ahitnameyle Felemenk Birleşik Cumhuriyeti'ne İstanbul'da elçilik ve Osmanlı ülkesi dahilindeki iskelelerde konsolosluk açma hakkı verilmiş, bazı adli ve ticari imtiyazlar tanınmıştı. Felemenkliler, ilk ahitnamelerini aldıktan sonra Osmanlı ülkesinde kendi ticari organizasyonlarını oluşturmak için yoğun bir çaba içine girdiler. Yaklaşık yirmi sekiz yıl İstanbul'da kalan Haga, Osmanlı-Felemenk İlişkilerinin kuvvetlendirilmesinde ve Hollanda'nın doğu ticaretinin gelişmesinde büyük rol oynadı⁵.

Daha sonraki dönemlerde Osmanlı Padişahı IV. Mehmed 1680 yılında Felemenk'e bir ahitname verdi. Muhteva itibarıyla 1612 ahitnamesinin aynı olan bu ahitname, kapitülasyon rejiminin sona erdiği 1923 Lozan Anlaşması'na kadar Akdeniz'deki Felemenk varlığını şekillendirdi⁶.

Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Felemenk arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde devam etti. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti de Felemenk'te elçi bulundurmaya başladı. Bu ülkeye tayin edilen büyükelçiler Babıâli'de yüksek mevki sahibi Rum asıllı Osmanlılardan seçiliyordu. Nitekim ilk büyükelçi Petro Marcella adında bir esnaftı⁷.

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin Felemenk Devleti'nin başkenti Lahey'de elçisi bulunmuyordu. 1850 tahta yeni çıkan Felemenk Kralı'nı tebrik ve Sultan Abdülmecid'in name-i hümayunu takdim etmek üzere Londra Sefiri Mehmed Emin Paşa görevlendirildi⁸.

2-Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk'e Görevlendirilmesi

Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine farklı nedenlerle elçiler göndermiştir. Bu nedenler arasında Osmanlı hükümdarlarının yazdıkları mektuplarla yabancı devlet adamlarına cüluslarını bildirmesi⁹, İmparatorların taç giyme törenlerinde Osmanlı elçisinin de hazır bulunması, bir devletle yapılan anlaşmanın tasdikli metninin tevdi edilmesi, yapılan bir anlaşmadan sonra dostluk ilişkilerinin yeniden kurulması, yabancı devletlere yapılan nezaket ziyareti, yabancı devletlerle olan ihtilafli sınır sorunlarının çözülüp uzlaşma imkanının aranması vardı. Yine, bir devletle yapılan savaşın barışla neticelenmesini teklif etmek ve müzakereye girişmek, bir kralın gönderdiği mektuba yazılan cevap mektubunun ve hediyelerin gönderilmesi veya sadrazamın mektubunun o devletin başbakanına gönderilmesi, İstanbul'da hakaret görmüş bir elçinin gönlünü alıp özür dilemek, bir devletin yolladığı bir elçiye karşılık olarak elçi göndermek, devlet alacağını istemek ve ödeme şartlarını görüşmek, iki devlet arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek, yabancı devletin talebi üzerine elçi göndermek, Batı'nın ilim ve fende gelişmişlik derecesini araştırmak da elçi gönderme nedenleri arasındaydı¹⁰.

³ Zeki ÇELİKKOL-Alexsandr H. De GROT, **Lale ile Başladı**, Ankara 2000, s. 16.

⁴ Bülent ARI, **Conflicts Between the Dutch Merchants and the Ottoman Local Authorities According to the "Felemenk Ahdname Defteri" Dated 1091/1680**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s. 496.

⁵ ARI, **age.** s. 496.

⁶ KÜÇÜK, **agm.** s. 225.

⁷ KÜÇÜK, **age.** s.225.

⁸ Osmanlı Felemenk İlişkileri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Gülnihal BOZKURT, "1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti", XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, III, I Kısım Kongreye Sunulan Bildiriler; Gerard R. B. ERDBRINK, (1974), "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, İstanbul 1974; Cengiz ORHONLU, "Tarih Kaynaklarında Hollanda'ya Ait Bilgiler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 30, İstanbul 1976; Benjamin J. SLOT, *Osmanlılar & Hollandalılar (Osmanlılar ve Hollandalılar Arasındaki 400 Yıllık İlişkiler)*, İstanbul 1990; A. A. KAMPAN, (1959), "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollandalılar", *Belleten*. C XXIII, Ankara 1991, s. 513-523.

⁹ Osmanlı Padişahları tahta çıktıkları zaman bir mektup yazarak cüluslarını yabancı devlet adamlarını bildirirlerdir. Bazen de bir elçi göndermek suretiyle tahta çıktıklarını komşu devletlere iletirlerdi. Nitekim III. Osman tahta çıkışını Lehistan Devleti'ne bildirmek için Ali Ağa'yı görevlendirilmişti. Ali Ağa'nın Lehistan'a görevlendirilmesi ve bu görevle ilgili yazdığı manzum eser için bkz. Emin YAKITAL, "Sultan Osman III. Tahta Çıkışının Bildirilmesi İçin 1755 Yılında Lehistan Devletine Büyük Elçi Olarak Gönderilen Ali Ağa'nın Bu Göreviyle İlgili Manzum Sefaretname", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, yıl 1981, S 15, s.145-168.

¹⁰ Faik Reşit UNAT, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 1992, s.17-18.

Mehmed Emin Paşa, Hazine-i Hümayun Kethüdası Kıbrıslı Mehmed Emin Efendi'nin kardeşi Hüseyin Efendi'nin oğlu olup, 1813'te Kıbrıs'ta doğmuştur. Çocukluğunu Kıbrıs'ta geçirdikten sonra İstanbul'a gelip, Enderun'a girdi. 1828'de Hassa İkinci Taburu'na yüzbaşı oldu. Namık Paşa ile birlikte 1833'te Londra'ya gitti. Buradan Paris'e geçerek bir müddet lisan öğrenimi gördü. İstanbul'a döndüğünde Kolağası oldu. İstanbul'da bir süre bu görevi yürüten Mehmed Emin Paşa, Osmanlı talebelerine nezaret etmek ve yarım kalan tahsilini tamamlamak üzere tekrar Paris'e gönderildi. Sultan Abdülmecid'in cülusunda İstanbul'a geldi ve 1840'da Dâr-ı Şurâ'ya üye oldu. Daha sonra, Akka Muhafızlığı (1844), Kudüs Mutasarrıflığı (1845), Tırnova Kaymakamlığı (1846) ve Belgrad Muhafızlığı (1846) görevlerinde bulundu. Tırhala Mutasarrıflığına tayin edilip oraya gitmek üzere iken, 25 Eylül 1848'da Londra elçiliğine atandı¹¹.

Mehmed Emin Paşa'dan önce bu göreve Kamil Paşa tayin edilmişti. Ancak, Kamil Paşa, dil bilmemesini gerekçe göstererek Londra elçiliğinden affını istedi¹². Bu sırada Londra, politik açıdan Avrupa devletlerinin adeta merkezi konumundaydı. Bu nedenle Londra elçiliğine tayin edilecek zatın Avrupa'nın ahvaline ve yabancı dile tam bir hakimiyeti gerekiyordu. Bu yüzden Kamil Paşa'nın bu isteği kabul edilerek, yerine Avrupa'da öğrenim görmüş, Avrupa usul ve ahvalini iyi bilmesinin yanı sıra yabancı dile hakim olan¹³ Mehmed Emin Paşa atandı¹⁴.

Diğer taraftan, bir süreden beri Londra elçiliği, "ortaelçilikle" idare olunuyordu. Ancak bu sıralarda İngiltere, Lord Stradford Canning'i büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a göndermişti. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin Londra'ya göndereceği elçinin de aynı sıfatta olması gerekiyordu. Bu nedenle, Mehmed Emin Paşa'nın uhdesine vezaret rütbesi tevcih edilerek, "büyükelçi" unvanıyla Londra'ya gönderilmesi tasvib olundu. Ayrıca yol harçlığı olarak, 150.000 kuruş verildi¹⁵.

Mehmed Emin Paşa göreve getirildikten yaklaşık üç ay sonra 20 Aralık 1848'de Londra'ya ulaştı. Onun Londra elçiliği döneminde, Avrupa'da Osmanlı Devleti'ni de yakından etkileyen çok önemli olaylar meydana geldi. Kuşkusuz bu olayların en önemlilerinden birisi, 1848 Avrupa İhtilalleriydi. Mehmed Emin Paşa, İhtilallerin İngiltere'ye yansımalarını düzenli olarak Bâbüâli'ye rapor etmişti. Yine o, bu ihtilallerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve Osmanlı diplomasi literatürüne "*Mülteciler Meselesi*" olarak geçen hadisede Londra'da Osmanlı Devleti adına başarılı bir sınav vermişti.

3-Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk İzlenimleri

Mehmed Emin Paşa, Londra elçilisi bulunduğu sırada, bir ara Bâbüâli tarafından yeni tahta çıkan Felemenk Kralı'nı tebrik etmek için görevlendirildi¹⁶. Londra'da görev yapan elçilere Felemenk elçiliğinin geleneksel olarak verilip verilmediği tespit edilebilmiş değildir. Ancak Mehmed Emin Paşa'nın Lahey'e özel görevle gönderilmesinden yaklaşık on sene sonra Osmanlı Devleti'nin Londra

¹¹ Mehmed Emin Paşa, yaklaşık iki sene Londra elçiliği görevinde bulundu. Onun yerine daha önce Viyana elçiliği görevinde bulunan Kostaki Mussurus Paşa tayin olundu. (BOA., İra. Har. 3653 Sadaret'in Mâbeyn'e takdim ettiği 23 CA 67/25 Nisan 1851 tarihli arz tezkiresi) Mehmed Emin Paşa, İstanbul'a döndükten sonra Halep'te çıkan isyanı bastırmak amacıyla Ekim 1850'de buraya vali tayin olundu. Halep isyanını başarılı bir şekilde bastıran Paşa, Ekim 1851'de Arabistan Ordusu Müşirliğine getirildi. Daha sonra Edirne valisi olarak atanan Mehmed Emin Paşa, Ocak 1854'te Kaptan-ı Derya, aynı yılın mayıs ayında Sadrazam oldu. Sadrazamlık görevinde yaklaşık altı ay kaldıktan sonra azledildi ve Meclis-i Tanzimat Reisliğine getirildi. Eylül 1856'da Petersburg fevkalade elçisi oldu. Daha sonraki tarihlerde devletin çeşitli üst kademelerinde görev alan Paşa, Ekim 1859'da ikinci defa Sadrazam oldu. Ancak onun ikinci Sadrazamlık dönemi birinciye göre daha da kısa sürdü ve iki ay sonra azledildi. Mayıs 1860'ta üçüncü defa Sadrazamlığa getirilen Mehmed Emin Paşa, bir yılı aşkın bir süre bu görevde kaldıktan sonra Ağustos 1861'de tekrar azledildi. Bu tarihten sonra Edirne valiliği ve Meclis-i Ali üyeliği görevinde bulunan Paşa, 1871'de vefat etti ve Sultan Mahmud Türbesi bahçesine defnedildi. İbnülemin Mahmut Kemal İNAL, *Son Sadrazamlar*, I, İstanbul, 1982, s.83-98; Mehmed SÜREYYA, *Sicill-i Osmani*, IV, İstanbul 1311, s.300-301.

¹² Kamil Paşa daha önce Berlin'de mühendislik öğrenimi görmüştü. Hatta bir müddet Berlin elçiliği görevinde bulunmuştu. Dolayısıyla onun lisan bilmemesi söz konusu olamaz. Onun Berlin elçiliğinden affını istemeyip, Londra elçiliğine tayinin de "*lisân-ı aşinâ*" olmadığını gerekçe gösterip gitmek istememesinin gerçek sebebi belli değildir (Mahmut KEMAL, age. s.84). Burada Kamil Paşa'nın eğitimini Berlin'de yaptığından onun İngilizce bilmediği ve bu sebeple görevden affını istemiş olabileceği düşüncesi akla gelmektedir.

¹³ Osmanlı elçilerinin seçiminde büyük titizlik gösterilmiştir. İki ülke arasında barış gerçekleşirecek kabiliyette birisinin olmasına dikkat edilmiştir. Elçilik göreviyle dış ülkelere gönderilenlerin belirli bir sınıfa mensup bulunmadıkları, zaman zaman işin icabına göre çeşitli mesleklerden mevki ve şöhret sahibi kimselerin elçilikle görevlendirildikleri görülmektedir. Elçi seçiminde tayin edilecek kişinin karakteri de önemliydi. Elçiler, yabancı dil bilen kişilerden seçildikleri ve hiç olmazsa karşılıklı konuşma kurallarını bilen ve yabancıların oyun ve hilelerini tanıyabilen kimselerden atanmışlardır. (UNAT, age. s. 18).

¹⁴ BOA., İra. Har. Nr.2235 Sadaret'in Mâbeyn'e takdim ettiği 26 L 1264/25 Eylül 1848 tarihli arz tezkiresi.

¹⁵ BOA., İra. Har. Nr.2235.

¹⁶ Mahmut KEMAL, age. s.84.

Elçisi Kostaki Musurus Paşa'ya bu elçilik görevine ilaveten Belçika ve Felemenk elçiliklerinin de resmi olarak verildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim 21 Temmuz 1859'da Londra elçisi Musurus'a, Belçika ve Felemenk elçiliklerinin de verilmesi kararlaştırılmıştı. Böyle bir kararın nedeni, buralarda müstakil elçi bulundurmanın masraflı olmasıydı. Buna göre Musurus, her yıl Aralık ayında Brüksel ve Lahey'e gidecek, gerekli diplomatik ilişkilerde bulunacak fakat bunun için ayrıca bir maaş almayacaktı¹⁷. Musurus kendisine bu görevin verilmesinden sonra 20 Eylül'de Lahey'e gitti; burada resmi bir törenle çok "şaşalı" bir şekilde karşılandı. Felemenk Kralı'na, Osmanlı Padişahı'nın iki tane mektubunu sundu; Kral ile karşılıklı görüştü. Kral, Musurus'la görüşmesinde yeni tahta çıkan Sultan Abdülaziz'in cülusunu tebrik ettiğini söyledi ve selamlarını iletmesini istedi. Lahey'de bir süre kaldıktan sonra Brüksel'e doğru yola çıkan Musurus, burada kendi onuruna verilen suareye katıldı¹⁸.

Mehmed Emin Paşa, verilen bu görev üzerine 16 Mayıs 1850 tarihinde Londra'dan ayrılarak bir ay süren bir yolculuktan sonra Felemenk Devleti'nin hükümet merkezi Lahey'e geldi. Felemenk Dışişleri Bakanı ile bir görüşme yaparak, Kral ile görüşme için randevu talebinde bulundu. Mehmed Emin Paşa, 24 Haziran'da Kral tarafından kabul edildi. Kabulde, Krala tahta çıkışını tebrik amacıyla yazılan Sultan Abdülmecid'in "*nâme-i hümayûnu*"nu takdim etti¹⁹. Elçi, Felemenk Kralı ile bir defa daha görüştü. Bu görüşmede de Avrupa ahvali üzerine genel sohbetler yapıldı. Ayrıca, Mehmed Emin Paşa, Kraliçe ile de görüşmek istiyordu. Ancak, Kraliçe, oğlunun çok ağır hasta olduğunu, onunla ilgilenmesi gerektiğini ve bu sebeple görüşmek için vaktinin olmadığını söyledi. Gerçekten de birkaç gün sonra Prens öldü. Bu ölüm, Kral ve Kraliçe'yi derinden sarstı. Mehmed Emin Paşa, Kral ile veda görüşmesini yapamadan Lahey'den ayrıldı²⁰.

Elçilerin veya maiyetlerinin yolculuklarına, gözlemlerine ve faaliyetlerine dair bilgileri, başta sultan olmak üzere sadrazam ve reisülkütuba bildirmek amacıyla yazdıkları namelere, risalelere, takrirlere, seyahatnamelere ve havadis namelere genelde sefaretname adı verilmektedir²¹. Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk ülkesi hakkında tuttuğu notları risale ya da küçük bir sefaretname olarak değerlendirebiliriz²².

Mehmed Emin Paşa, Felemenk'te yaptığı temaslara ve bu devlet hakkındaki izlenimlerini küçük bir risale halinde Bâbüali'ye ilettili. Bu risale 11 sahifeden oluşmaktadır. Risalenin ilk beş sahifesi, Paşa'nın Londra'dan Lahey'e gidişi, Kral ve öteki devlet erkânıyla yaptığı görüşmelerini içermektedir²³. Bundan sonraki dört sahifede ise Paşa, Felemenk izlenimlerini anlatmaktadır. Sayfa numaraları bizatihi elçi tarafından konmuştur²⁴.

Mehmed Emin Paşa'nın yaklaşık 20 gün kaldığı Felemenk izlenimleri şöyledir:

Paşa önce Felemenk Devleti'nin komşularını sayar. Buna göre Hollanda'nın kuzeyinde Almanya, güneyinde ise Belçika bulunmaktadır. Felemenk, on bir eyaletten oluşan, seksen saat uzunluğunda, kırk saat genişliğinde bir ülkedir. Ülke oldukça rutubetli olup yaklaşık üç milyon nüfusa sahiptir. Deniz ve nehirlerin sürekli taşması sonucu ülke bir çok kez sular altında kalmıştır. Halk, ülkeye zarar veren nehir ve deniz taşmalarından korunmak için bir çok bentler inşa etmiş ve deniz sahiline hendekler kazmışlardır²⁵.

¹⁷ BOA., A.AMD., 94/49; HR. MTV. 1/14

¹⁸ BOA., İra. Har. 8851.

¹⁹ BOA., İra. Har. 3261 Mehmed Emin Paşa'nın Sadaret'e takdim ettiği 15 Ş 66/26 Haziran 1850 tarihli tahrîrâtı.

²⁰ BOA., İra. Har. 3261.

²¹ Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri", *OTAM, (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi)*, Ankara 1996, S 7, s.325.

²² Sefaretnameleri yazarların memur oldukları hizmet ve görevlerin türü ve özelliklerine göre özel ve genel sefaretnameler olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Özel olanları, elçilerin esas memuriyetlerinin ne suretle yapıldığına dair takrirlerdir. Bunlar sadece verilen görevin nasıl yapıldığını ve bu görevin neticesinin kaydedildiği siyasi bir belgedir. Sadece elçilik kafflesinden, yolculuktan ve elçilerin görevinden söz eden sefaretnameler formel sefaretnamelerdir. Genel olanları ise elçilerin gezip gördükleri idari ve toplumsal hayatı, askeri durumu, kültürü, eğitim sistemi, sanayi ve genellikle medeniyet seviyesi hakkında öğrendikleri hususları tespit edenlerdir. Bu bağlamda bunlarda izlenimci sefaretnamelerdir. Daha geniş bilgi için bk. UNAT, age. s. 45; Cahit BİLİM, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnamesi", *OTAM, S 7*, Ankara 1996, s. 32.

²³ Sefaretnameleri kaleme alanlar dua ile başlayarak Sultan ve onun ülkesi hakkında methiyeler düzerler. Sonra da elçi tayinine yol açan sebeplerin kısa bir izahı verilir. Sefaretnamelerin önemli bölümlerinde biri de yolculuk ile şeyet varsa karantina yapılan yerlerden bahsetmesidir. Sefaretnamelerin büyük bir bölümü elçilikle görevli bulunan ülkenin başkentine yapılan yolculuğu, şehir girişleri, şehirde ikametgahı, ve oradaki ilk izlenimler hakkında ayrıntılı bilgi verir (YALÇINKAYA, age. 337; Mustafa ULUOCAK, *XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2007, s. 11.

²⁴ BOA., İra. Har. 3261.

²⁵ BOA., İra. Har. 3261.

Her ne kadar Felemenk sıkıntılı bir coğrafyada bulunsada da arazisi oldukça bereketli ve zengin olup çok güzel köylere sahiptir. Bu köylerde çok sayıda hayvan beslenmektedir. Halk, sanat ve sanayinin gelişmesi için büyük gayret göstermektedir. Ticaret ürünleri tütün, kırmızı boya, yağ ve peynirden oluşmaktadır. Bahçeleri diğer ülkelerin bahçelerinden çok daha güzel ağaçlarla süslenmiştir. Gül, sümbül, lalenin yanı sıra hayvancılık da halkın geçim kaynakları arasında önemli yer tutmaktadır. Halkın asıl zenginliği gemicilik ve balıkçılıktan kaynaklanmaktadır. Ülkede bir çok nehir bulunuyorsa da bunların önemlileri Ren, Mass ve Asco nehirleridir²⁶.

Mehmed Emin Paşa, Ren, Mass ve Asco nehirler kolları ve döküldükleri deniz hakkında bilgi verdikten sonra Felemenk'te bulunan göllere değinir. Onun verdiği bilgiye göre Felemenk Devleti'nin en dikkat çekici gölü Zuider Zee nehrinin yakınında ve bu tarihten yaklaşık üç asır evvel denizin taşması sonucu ansızın oluşan Harlem Gölü'dür. Gölün hacmi yirmi yedi bin dönüm arazi kadar olup temizlenip içine köylerin inşası ve ziraata uygun bir hale getirilmesi için yirmi dört milyon Frank tahsis olunmuştur. Devasa makinelerin çalışması sonucunda üç yıldan beri ancak suyun yarısı tahliye edilebilmiştir. Ayrıca, suyu boşaltmak için kanallar inşa edilmiştir. Bütün bu çalışmalara rağmen üç senelik Harlem Gölü'nün tamamen boşaltılması için üç yıllık bir çalışmaya daha gereksinim duyulmaktadır²⁷.

Paşa, Harlem Gölü hakkında bilgi verdikten sonra Felemenk ülkesinin sayısız su kanallara sahip bir ülke olduğunu ifade eder. Eğer ihmal gösterilip de bir sene suların önü alınmasa bütün ülkenin harap olacağını söyler. Bu yüzden küçük kanalların başına birer yel değirmeni konmuş ve suların taşması halinde bu değirmenler vasıtasıyla sular büyük kanallara ve bu kanallara vasıtasıyla da denize aktarılacaktır. Ülkenin neresi kazılsa su çıkacağından veyahut kömüre benzer bir toprak bulunacağından, ziraat ve tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için çok büyük gayretler gösterilmiştir. Kömür şeklinde olan toprağın yakılması halinde pek güzel bir ateş vermesinden dolayı halk için önemli bir kazanç kaynağıdır²⁸.

Felemenk'in deniz ve nehirlerinin bir kere taşmasından bütün ülkenin zarar göreceği açıktır. Paşa, halkın ve devletin kendilerini korumak için gösterdikleri gayretleri takdir eder. Felemenk'te yaşayan üç milyon halka ilaveten bu ülkenin Hindistan'daki sömürgelerde yedi milyon halkı da vardır. Bu yüzden Felemenk ile Hindistan arasındaki bu ilişki halkı gemiciliğe mecbur etmiştir. Devletin kanunları hiçbir tüccara korvet ve firkateynden küçük sefine yapmasına izni vermez. Dolayısıyla bütün tüccar gemileri savaşılabilecek durumda olduğundan devletin iki üç bin kadar savaş gemisi olduğu hesap edilmektedir. Devletin deniz kuvvetlerine göre kara kuvvetleri oldukça zayıftır. Hatta Hindistan'da bulunan yedi milyon sömürge halkı zabt u rabt altına almak için ancak on üç bin asker gönderilmiştir²⁹.

Mehmed Emin Paşa, Felemenk devletinin tersanelerini çok beğenir. Sefine inşa ettikleri havuzların üzerlerini örttüklerini kerestenin güneş ve yağmurdan muhafazasına özel dikkat gösterildiğini ifade eder³⁰.

Sonuç

Berlin ve Viyana'da önemli sefaret görevinde bulunan Ahmed Resmi Efendi, "her fırsat ve imkanda bir şeyler öğrenmek, her elçinin en faydalı vazifesidir"³¹ demiştir. Osmanlı elçileri için siyasi görevle gittikleri Avrupa devletleri, dünyadaki gelişmelerden haberdar oldukları birer okul olarak kabul edilmiştir.

Sultan Abdülmecid'in nâme-i hümayununu tahta yeni çıkan Felemenk Kralına götürmekle görevlendirilen Mehmed Emin Paşa'nın bu ülkeden etkilendiği anlaşılmaktadır. Paşa, sadece padişahın mektubunu Felemenk Kralına takdim etmekle yetinmemiş, bu ülkenin durumunu kısa da olsa tahlil etme duyarlılığı ile hareket etmiştir. Elçinin kullandığı üsluptan Felemenk halkının çalışkanlığına hayranlık duyduğu anlaşılmaktadır. Londra Elçisi üzerinde bir iz bırakan diğer husus ise, sürekli taşan nehir ve deniz sularından korunmak için halkın bentler ve kanallar inşa etmesidir. Paşa'nın risalesini farklı kılan hususlardan biri de görev yaptığı ülke hakkında değil, özel bir görevle kısa bir süreliğine gittiği Felemenk

²⁶ BOA., İra. Har. 3261.

²⁷ BOA., İra. Har. 3261.

²⁸ BOA., İra. Har. 3261.

²⁹ BOA., İra. Har. 3261.

³⁰ BOA., İra. Har. 3261.

³¹ Virginia AKSAN, *Savaşta ve Barişta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi*, İstanbul 1997, s. 56.

hakkında gözlemde bulunup Babialı ile paylaşmasıdır. Elçi, Felemenk'te 20 gün kalabilmişti. Bu sürenin bir kısmını da resmi temaslarla geçirdiği düşünülürse, arta kalan süre içinde kısa da olsa bir risale kaleme alması onun özel bir gayret gösterdiğini akla gelmektedir.

Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk Risalesi

“...Felemenk Devleti'nin arâzîsi şimâlen bahr-i muhît-i şimâliye ve Almanya ve cenûben Belçika ile mahdûd seksen sâ'at tûlûnda ve kırk sâ'at 'arzında ve onbir eyâlete münkasem gâyet rutûbetlü ve su içinde bir hükümet olub üçmilyona karîb ahâlîsi vardır ve vaktiyle memâlik-i mezkûreyi çok kere deniz ve enhâr basub harâb etmiş olduğundan ahâlîsi bu beliyeye-i azîmeden kendülerini muhâfaza için birçok bendler inşâsına ve bütûn sevâhile hendekler vaz'ına mecbûr olmuşlardır ve her ne kadar Felemenk böyle bir mevki'-i müşkilde bulunuyor ise de etrâfi ve arâzîsi gâyet ma'mûr ve abâdân olub pek çok güzel köylerle muhât olmuşdur ve bu köylerde hayvânât ve mevâşî ziyâdesiyle alâ beslendiğinden ve ahâlîsinin sanâyi' ve hurfete dahî sa'y-ı küllîleri olduğundan ticâretleri buğday ve tütûn ve kırmızı boya ve revgan ve peynir ve yünden ve bağçeleri memâlik-i sâire bahçelerinden ziyâde latîf ağaçlarla müzeyyen ve ma'mûr olmasıyla gül ve sînbül ve lâleden ve husûsuyla koyun ve inek ve esb misillü sâir hayvânât dan 'ibâret ise de ahâlînin asıl servet ve sa'âdetleri gemicilik ve balık sayyâdlığından hâsil olmuş ve olmaktadır ve her bir tarafta cereyân eylemekte olan enhâr-ı kesîre ve müte'addiden en başlucaları Ren ve Mass ve Asco Nehirleri olarak bunlardan Ren Nehri'nin her tarafa atmış olduğu kollarının en büyükleri olan Vephal ve Lak Nehirleri sol taraftan Maas Nehri'ne, Vessel Nehri sağ taraftan Zuider Zee Nehri'ne ve Eski Ren ta'bîr olunan diğeri doğrudan doğruya bahr-ı muhît-i şimâliye münsab olur ve Maas Nehri mezkûr eski Ren Nehri'nin azıcık cânib-i cenûbîsinden murûr ile bahr-i muhît-i şimâliye gider ve Vasco nehri dahî Felemenk'in derûnuna girer girmez Asco-yı şarkî ve Asco-yı şimâî nâmıyla iki kol olarak Netherland adlarıyla yekdiğerinden ayrılır ve Felemenk'in başlu ve şâyân-ı ta'accüb göllerinden en mühimi Zuider Zee nehrinin kurbinde bulunan ve bundan üç asır evvel deryânın cûs u hurûşundan füceten hâsil olmuş olan Harlem Gölü olub işbu gölün yigirmiyedibin dönüm arâzî kadar vus'atı olduğundan temizlenüb derûnuna köyler binâsıyla bir zirâ'atgâh olması için yigirmidörtmilyon Frank tahsîs olunarak dörd 'aded 'azîm ve misli nâdir maşınlar vâsıtasıyla üç seneden berü suyunu boşaltmağa pek çok sarf-ı sa'y ü gayret olunmakta bulunmuş ve şimdiye kadar daha suyun yarısı kadarı izâle olunarak hemân derûnunda kanallar inşâsına dahî bed' olunmuş olmağla üç seneye kadar tekmiil olunacağı memûldur.

El-hâsıl Felemenk memâliki kâffeten su içinde ve lâ-büdd ve lâ-yuhsâ büyük-küçük kanallarla memlû bir memleket olub ya'nî küçük ve büyük kanalsız bir tarla veyâhûd bir zirâ'atgâh bulunmak ihtimâli olmadığına ve bir sene ihmâl ve tekâsül olunub da suların önü alınmadığı hâlde bütûn memleketin harâb olacağı âşikâr idiğüne mebnî bi'l-cümle küçük kanalların başlarına birer yel değirmânı vaz' olunmuş ve eğerçi sular taşacak olur ise mezkûr degirmanlar vâsıtasıyla suların büyük kanallara atılarak ve bu kanallar dahî deryâya gönderilerek bir çâresi bulunmuşdur ve her ne taraf kazılacak olsa bir su hâsil olacağından veyâhûd kömür gibi bir nev' toprak bulunacağından eğerçi zirâ'at ve hirâsete cümleden ziyâde gayret olunmamış olsa hiçbir şey yetiştirilmek mümkün olamayacağı bedîhîdir. Fakat kömür şeklinde olan toprak yakıldığı hâlde pek güzel bir ateş ve şu'le verdiği cihetle ahâlîye fevâid-i 'azîmeyi mücib olduğu inkâr olunamaz.

İşte bu üçmilyon kadar halkı şâmil olan bir hükûmetin emlâk ve umûrları ve sa'âdet-i hâli böyle bir muhâtara içinde kalmış ve deryâ ve enhârın bir kere hurûşundan cümlesi mahv ve telef olacağı derkâr bulunmuş iken gerek ahâlînin ve gerek devletin kendülerini muhâfaza çâresine bakmak için sarf eyledikleri himmet ve gayret doğrusu şâyân-ı tahsîn ve hayret olacak mevâddandır ve devlet-i müşârunileyhânın ahâlîsi Felemenkde her ne kadar üçmilyon adama karîb ise de Hind tarafında dahî yedimilyon teb'ası mevcûd olduğundan ve Felemenkle Hind beyninde derkâr olan iş bu münâsebât devlet ve milleti gemiciliğe mecbûr etmiş olduğundan kavânîn-ı hâzıraları iktizâsınca hiçbir tüccâr korvet ve brîk ve fırkateynden ufak sefîne yaptırılmamakda olmasıyla bi'l-cümle tüccâr gemileri muhârebe edebileceklerinden hîn-i hâcette devletin iki-üçbin kadar cenk sefinesi bulunabileceği hesâb olunuyor.

Bundan dolayı devletin kuvve-i bahriyyesi hâline göre ağırca ise de kuvve-i berriyesi bir şey demek olmayub hattâ Hind tarafında olan yedimilyon halkın zabt u rabtına güçle onüçbin nefer kadar 'asâkir irsâl olunabilmişdir ve meşhûd-ı 'âcizânem olan tersâneleri gâyet yolunda olub sefîne inşâ eyledikleri havuzların üzeri örtülmüş ve bu dahî bir gemi inşâsına bed' olunub da çok vakit tekmiine

muvaffak olamayacak olduğu hâlde kerestesi dâimâ güneş ve yağmurdan muhâfaza olunarak çürüiyüb mahv olmaması için itihâz olunmağla muhassenât-ı 'adîdesi müsellemler bulunmuşdur...'”³².

KAYNAKÇA

- AKSAN, Virginia, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi**, İstanbul 1997.
- ARI, Bülent, **Conflicts Between the Dutch Merchants and the Ottoman Local Authorities According to the “Felemenk Ahdname Defteri” Dated 1091/1680**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade. Hariciye Nr. 3261;8851;2235;3653
- BOA., HR. MTV. 1/14
- BOA., A.AMD. 94/49
- BİLİM, Cahit, “Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnamesi”, *OTAM*, s.7, Ankara 1996.
- BOZKURT, Gülnihal, “1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti”, **XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999**, III, I Kısım Kongreye Sunulan Bildiriler.
- ERDBRINK, Gerard, “Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, İstanbul 1974.
- ÇELİKKOL Zeki-Alexandr H. DE GROT, **Lale ile Başladı**, Ankara 2000.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, I, İstanbul, 1982.
- KAMPMAN, A. A., “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollandalılar”, *Bellekten. C XXIII*, Ankara 1991.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Hollanda”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C 18. İstanbul 1998.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri**, Ankara 1974.
- MEHMED Süreyya., **Sicill-i Osmani**, IV, İstanbul 1311.
- ULUOCAK, Mustafa, **XVIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri**, Basılmamış doktora tezi, Bursa 2007.
- ORHONLU, Cengiz, “Tarih Kaynaklarında Hollanda'ya Ait Bilgiler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S 30, İstanbul 1976.
- SLOT, Benjamin, **Osmanlılar & Hollandalılar (Osmanlılar ve Hollandalılar Arasındaki 400 Yıllık İlişkiler)**, İstanbul 1990.
- UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 1992.
- YAKITAL, Emin, “Sultan Osman III. Tahta Çıkışının Bildirilmesi İçin 1755 Yılında Lehistan Devletine Büyük Elçi Olarak Gönderilen Ali Ağa'nın Bu Göreviyle İlgili Manzum Sefaretname”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1981, S 15 s.145-168.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri”, *OTAM, (Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi)*, Ankara 1996.

³² BOA., İra. Har. 3261.